

Ба 216548

ПЕРШЫ ПАЎСТАНАК

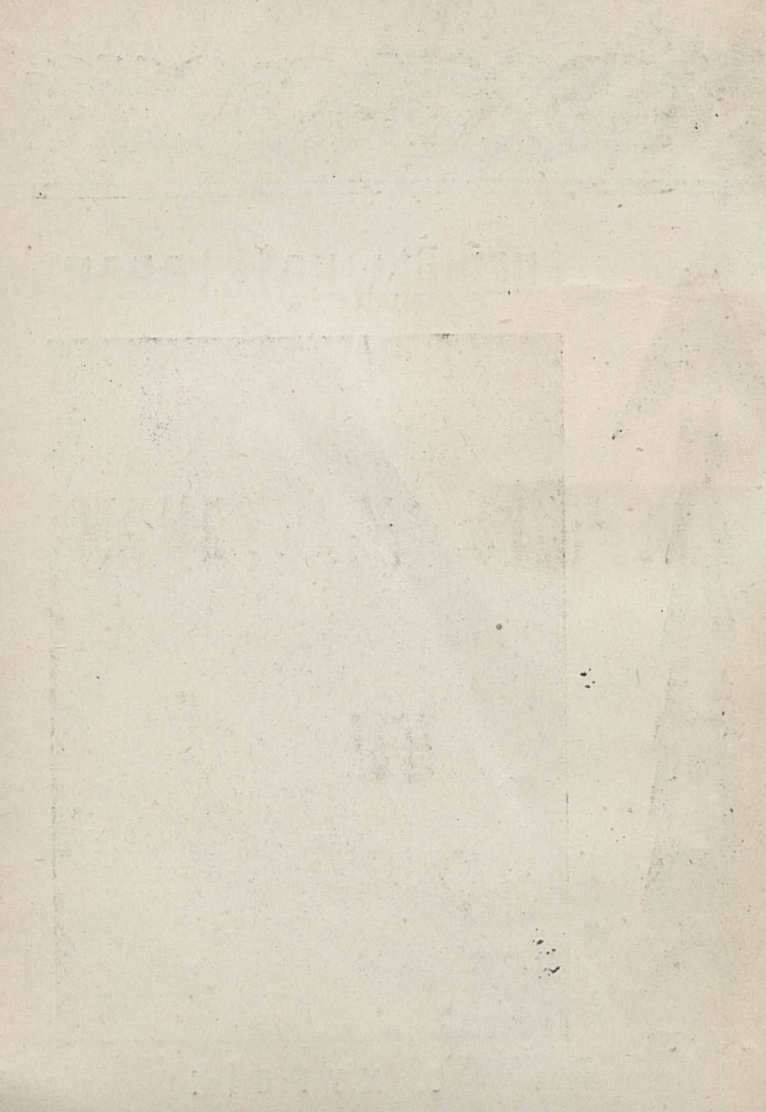
Отд. VII
26987

ДАДАК

№ 8

С. ХУРСІК

Ба 216548

№ 8 КНИЖНИЦА „МАЛАДНЯК“ № 8

Бел. аддзел
1994 г.

С. ХУРСІК

ПЕРШЫ ПАЎСТАНАК

(ЗБОРНІК АПАВЯДАНЬНЯЎ)

VII

26987

ВЫДАНЬНЕ ЦЭ МАЛАДНЯКА
М Е Н С К—1925

Дзяржаўная
бібліятэка БССР
Алякс. У. І. Леўіна

200904

№ 8 «КНИЖНИЦА МАЛАТІК» № 8

1994 г.
Дел. з'язея

С. ХАРСІК

1949
ПРОВЕРЕНО

Надрукавана ў 1-ай
Дзяржаўнай друкарні
ў ліку 1500 экз.
Галоўлітбел № 9821
Заказ № 3345

ОДЕССКАЯ ГОРОДСКАЯ
19. ЯНВ. 1926
ПУБЛИЧНАЯ БИБЛИОТЕКА

10. 2. 2010

М. Е. С. К. - 102

АДАМ ЗАЛЕС

Станцыя.

Доўгі, зычны, раскацісты гудок. Цяжка засопшы, машына прытка падалася наперад.

Уздрыгнула чыгунка, загрузкацелі вагоны і ўсё зьлілося ў адзін магутны глушачы грук. Апошні ахапак пары разарваўся над станцыяй, і я ўжо нясуся сярод зялёных палеткаў, сенажацяй і шэрых замшавелых балот, заросшых хілымі, сумуючымі расьлінамі.

Даль расступаецца.

На спатканьне ляціць невядомая рэчка. Прыгожа закручваюцца яе закруты, паміж шэра-залёных абшараў. Цямнее... Але рэчка яшчэ гарыць блакітна-залатым адбіткам заходняга небасхілу. Яскрава бруяцца яе сіня-залатыя хвалі і ў захапленні цалуюцца з халодным асеньнім паветрам. Праз хвіліну рэчка кідаецца ў вочы агнёвай паласой і зьнікае ў смутнай далі. Час-ад-часу яна яшчэ пабліскае з-за пагоркаў, бы даўно запам'ятованая думка або вобраз, якія імкнуцца ўзьняцца над кругавідам чалавечай памяці... А там наперадзе ўстаюць новыя малюнкi, хварбы, прыгожасьці.

Доўга я стаяў каля разьбітага вакна вагона і ўглядаўся ў абшары незнаёмае мне мясцовасьці.

— Выбачайце, таварыш,—зьвярнуўся да мяне незнаёмы мне падарожнік, што ехаў самною ў аднэй каморачцы.

— Калі ласка.

— Ці ня маеце вы, часам, запалкі?—куруць хочацца.

— Ёсьць,—адказаў я і прысеў насупроць яго.

— Вы далёка куды едзеце?—запытаўся ён, выпусьціўшы ўжо к столі цэлую хмару дыму.

Я здавольніў яго цікавасьць. (У каморцы вагона мы з ім былі толькі ўдваёх).

— Выбачайце,—бойка наступаў на мяне незнаёмец,—вы студэнт, будзеце ці так?

Я адказаў і стаў яго разглядаць.

Перада мною сядзеў аграмадзіна хлопец, гадоў дваццаці шасьці. Крыху згорбленая фігура яго гаварыла аб яго фізычнай сіле, але чыста вымытыя, незапрацаваныя рукі і нямы, некалькі мэлянхолічны твар, сьведчылі аб тым, што гэта асоба ня зусім з „простых“. Буйныя рысы яго твару, мяккі выгляд шэрых вачэй і выдатная лысіна з адкінутымі назад белакурымі валасамі—рабілі ўражаньне нездавальненьня, патаемнай пакуты і хворага неспакою. Досыць паношаная, але акуратная і яшчэ цэлая чырвонаармейская вопратка дапаўнялі ўсё папярэдняе.

— А вы далёка куды накіроўваецеся?—запытаўся я ў яго ў сваю чаргу.

— Куды я еду цікавіцеся вы?—адказаў ён мне свім запытаньнем і сплюнуў у беленькую, з сінімі беражкамі, хустачку.—Гэта ўжо справа машыны,—цягнуў ён далей,—куды завязе, туды й заеду. Ха-ха-ха!—заліўся ён, пад канец, доўгім нэрвова-дрыжачым і сумна-калючым сьмехам.

— Гм... выбачайце мяне... Я вам надакучыў?—крыху супакоіўшыся ад сьмеху, зьвярнуўся ён зноў да мяне, ускінуўшы на мяне свой мяккі, поўны нейкае смутнае пачуцьцё-васьці погляд.

— Дармо. Можаче сябе свабодна трымаць, мне нават цікава,—адказаў я, сапраўды зацікаўлены сваім суседам.

— Значыць, маю гонар сабе назваць: Адам Арцёмавіч Залес.

— Надта прыемна, я рад.

Мой навязчывы сусед жвава ўсхапіўся з лавачкі, лоўка шчоўкнуў пяткамі, і зноў так сама-ж жвава сеў на папярэдняе месца.

— Я, гаварыў ужо далей ён,—раней вучыўся ў гімназіі, пры Керанскім быў юнкерам, а пры Савеце—ад'ютантам батальёну; у дваццатым годзе, калі я яшчэ служыў у арміі, я быў залічаны студэнтам фізмату...

— А цяпер?—запытаўся я.

— Вандраўнік,—чуць чутна адказаў Адам Арцёмавіч і зьвесіў галаву.

— Выбачайце, ці ня можна даведацца, з якой мэтай вы падарожнічаеце?

— Эт... проста бяз мэты... Сум... Жыцьця няма.

— Сум?.. Ад чаго ў вас сум?.. Вас мабыць жыцьцё, лепей, служба ў вайскох, змучыла. Вы многа праслужылі?

— Многа. Як пачаў служыць з часоў Кераншчыны, дык толькі ў гэту вясну (1923 г.) звольніўся. Яно, мо' й гэта зьяўляецца прычынаю майго неспакою, але чорт яго ведае! Кашмар... Прабаваў дома жыць—нічога, судзьба, бадай, такая. Гэта ня судзьба, а нейкая гадзюка чорная, што абвілася ўкруг сэрца і сьсе!.. Эх!.. Як дурна, бяссэнна і бяс-сумленна ўсё на сьвеце робіцца!

— Дзе вы знашлі тую судзьбу? Хутчэй вы самі ў сваёй нядолі вінаваты.

— Не! Судзьба ёсьць,—толькі яна ня ўсім даецца ў рукі; і вось, я сам з такіх, каму яна не далася. Няпраўда... я сам яе ня ўзяў. Я не хачу яе... чорт з ёю!

— Бо дурань,—хтосьці буркнуў з другой каморачкі, але Адам Арцёмавіч не дачуў.

— Досыць незразумела вы разважаеце,—сказаў я,—як вас рузумець?

— Няма чаго не разумець: службыць у Чырвонай арміі дзеля кавалка хлеба, або каб

насіць вопратку—ня варта. Прыехаў дадому— і тут я чужы. Адным словам, я ахвярован на галодную сьмерць.

— Памойму, сродкі для жыцця можна знайсці, трэба толькі працаваць.

— Разумею, добра я вас разумею!—расьсердзіўся Адам Арцёмавіч,—ведаю я вашу філэзофію! Лёгка сказаць: „працуйце“, але знайдзеце, выбераце сабе працу, знайдзеце ў ёй сэнс, разумеце вы гэта?

— Раз есьці хочацца, дык што тут да сэнсу?

— Цяпер усе так разважаюць, але я, калі вы хочаце ведаць,—ня тое!.. Усе, уся і ўсё—глупства!

— Марсыянін!—хтосьці зноў звайстрыў за сьценкаю і заліўся насілу стрымліваемым сьмехам, але Адам Арцёмавіч, не на жарт разышоўся, зноў нічога не пачуў.

— Які сэнс мае чалавечае жыццё? Што за сэнс мае ўсялякае: ну хоць-бы рэлігійнае якое, або клясавае змаганьне?—што ёсьць моцы гарланіў Адам Арцёмавіч,—само жыццё ня мае ніякага сэнсу. Пасьля гэтага хіба варта працаваць, за маленькі кавалачак хлеба грызьціся, як зьвяр'ё? Не! чалавек яшчэ надта жывёліна!.. Хоць я памыляюся: гэта ў наш час людзі адракліся ад усялякіх законаў, парадку і сталі падобнымі да зьвяр'я.—Шкада гэтых бедных людзей—усіх шкада!.. Хоць

многія з іх дык толькі шыбельніцы й варты. Але такіх шкадаваць ня прыходзіцца, бо яны самі сябе шкадуюць; чорт з імі. Нехта, бадай разумны, сказаў, што ўлада псуе людзей, і гэта праўда, клянуся сваім гонарам, што ўсё гэта праўда! Зірнеце наўкол: без дысцыпліны—ні кроку. Эх, жалкія людзішкі!.. Крычыць, лямантуе за праўду, а сам, чуць дарваўся да чужога добра, так і абажрэцца ім, сумленьне сваё за медны грош, за паперку нікчэмную прадасьць!.. Галіфэ, золата! Цьфу!..

— Ну, дык дайце-ж вы свой проэкт жыцьця!.. дзе тут, вы нават ад працы адмаўляецеся, а ад другіх патрабуеце?—Зусім праднамерана закрануў я Адама Арцэмавіча,—паглядзеце: усё грамядзянства змагаецца, працуе, а вы адзін насупроць усяго і ўсіх выступаеце. Хіба гэта ня сьмех?

— Не палохайцеся: працаваць—я ня мала працаваў, а што я адзін—дык гэта мне ня мінус: ісьці за другімі ўласьціва чалавеку з грамады, так званаму тыпу, а ня індывідууму. Не падумайце, што я ўжо такі ўпарты праціўнік ўсяму новаму,—звысока ўсьміхнуўся Адам Арцэмавіч,—не... Каб цяпер як-небудзь раптам зьявілася магчымасьць усім людзям жыць колектыўным парадкам, дык я першы пашоў бы да колектыву; але што гаварыць?..

Пасьля ўсёй яго прамовы, у мяне амаль што зусім прапала ахвота чым-небудзь прэрэ-

чыць яму і я ўжо палажыўся толькі слухаць яго ды сачыць за ім.

— Ці ведаеце, — загаварыў далей Адам Арцэмавіч, — каб цяпер адразу загарэлася ўся зямля, дык я зрабіўся-б утрапёным ад радасьці.

— Вы, здаецца, і бяз гэтага ўтрапёны, вар'ят!.. — ня стрымаўся я.

— Не, не! Вы даслухайце (чаго сярдзіцца?), вы ня ведаеце, што я хочу вам сказаць... Вы ведаеце, што было-б? — Адзін схапіўся за пагоны, другі — за кішэні з чырвонцамі, грамада рынулася-б рабаваць. Пацеха была-б якая, ха-ха-ха!..

— Таксама не да рэчы гаворыце, бо кожнаму было-б не да пагонаў, і не да чырвонцаў.

Адам Арцэмавіч пачырванеў і адварнуўся ад мене.

— Але к чорту пра двуногіх, — зьмяніў ён тэму, — лепей пагляджу, як жыве прырода; што за пагода стаіць, якая ноч: там зусім інакшая справа.

Пры гэтых словах Адам Арцэмавіч, крыху паківаўшыся пагультайску на месцы, цяжка ўзняўся і, нарэшце, высунуўся напалову на двор праз разьбітае вакно вагона.

— Маці-прырода! Сьвятая, прыгожая ноч! Толькі ты адна чыстая і прыгожая, і пакойная... Ты ўсіх роўна і кахаеш і караеш; як-жа

цябе за гэта не кахаць, сьвятая ночь!—гар-
ланіў ён; скоро аднак змоўк і аддаўся таму,
што глядзеў у начное паветра.

Прашло з паўгадзіны. Адам Арцёмавіч
усё яшчэ пазіраў у вакно. Хвілінамі ён цяжка
ўздыхаў і штосьці марматаў сабе пад нос.

— Зірнеце, зірнеце вы! Што гэта за ноч!—
зьвярнуўся ён раптам да мяне і вылез з вакна.

— Часта, надта часта, ў поўнач,

Калі сьцішыцца ўсё навакол,

У месяца сініх праменьнях

Я бачу яе .. божа! божа мой!...

Прадэклямаваў ён, схапіўшыся рукамі за
галаву. За сьценкаю, у другой каморачцы,
у гэты час раздаўся самы кплівы, беспардонны
рогат.

Адам Арцёмавіч бы абамлеў.

— З гэтага рагатаць?... З мяне?!—зароў ён,
апамятаваўшыся, нечалавечым голасам,—рага-
тыя чэрці!

— Што вы, Адам Арцёмавіч?—зьвярнуўся я
да яго,—яны, можа, зусім ня з вас рагочуць.

— Хоць праўда,—сказаў ён, махнуўшы ру-
кою, ужо амаль што зусім спакойным голасам.
Прысеў на лавачку, закурыў.

— Няўжо ён вар'ят,—падумалася мне,—
кепскі сусед, хаця крыху цікавы.

Хвілін некалькі прашло ў маўчаньні. Адам
Арцёмавіч, схіліўшы набок галаву, аб чымсі
марыў; у руках у яго ледзьве дымілася па-
пяроса.

— Што гэта за верш вы дэкламавалі?—запытаўся я ў яго нарэшце.

— Ды так... свой уласны,—адказаў ён, усхамянуўшыся.

— Вы многа пішаце?

— Раней пісаў, цяпер—не: няма часу дый няма чаго... усё роўна... ня варта.

— Цікава, пра каго вы там, у вершы, упамінаеце?

— А?.. Гэта пра сваю быўшую, ці, можа, і пра цяперашнюю (цяперашнім сьветам чорт яго разьбярэ—ці баба быўшая, ці цяперашняя). Лоўкая бабка была. Эх, а што за чалавек яна была? Яна Ганяю звалася; сьвятая прыгожасьць і прастата. Ну, і крыху бабскай хітрасьці, але чорт з ёй! Сказаць, каб яна была ўжо занадта прыгожая, дык не. Я быў занадта малады і змучаны ўжо жыцьцём, а яна—хітрая, ну-с, і больш нічога такога.

— Цікава, хто яна была такая па паходжаньні?

— Чорт яе ведае! Па профэсіі—артыстка. Працавала ў трупе нашага палка. Адно ёй дзякуй, што вывучыла мяне роднай мове, хаця гэта ў мяне больш для фасону: мае таварышы, што заганіцу паўцякалі, пафранцуску ломяць, а я што-ж—пабеларуску, мо' крыху мадней...

— Бачыце, мова—уласнасьць і пашана ўсяго народу, калі ласка ня глумецся!

— Выбачайце, вы мяне не зразумелі. Я таксама, як і вы, сын селяніна...

— Бедная Ганя!—крыху памаўчаўшы, цягнуў далей Адам Арцёмавіч.—Не, не яна, а я бедны, вось як!

— Кіньце, вы—сапраўдны Ільля Мурамец, чаго тут нішчыцца?

— З надворнага боку, дык я мо' й Ільля Мурамец, але з нутранага—гніль (ох, пакомсамольску занадта!) не, ня гніль, бо я часта бываю і з нутранага боку праўдзівым Ільлём Мурамцам!

— А што-ж вы цяпер неспакойны?

— Цяпер я хворы духам; са мною гэтак часта бывае; сум і расчараваньне ў жыцьці не даюць спакою. Хварэць я ўжо даўно пачаў. Бактэрыя мае хваробы зашылася ка мне ў душу яшчэ з таго часу, калі я падымаў руку на самога Н. Вы ня сьмейцеся: маніць вам я ня лічу патрэбным, калі ўжо на тое пашло. Я думаю, што вы не скарыстаецеся маёю шчырасьцю, каб зрабіць потым мне што-небудзь няпрыемнае, а апрача таго мне ўсё роўна—ці цяпер сканаць, ці яшчэ гадоў дваццаць прамаяцца, бо для разумнага існаваньня я ўжо даўно сканаў.

Я пастараўся яго заспакоіць. Адам Арцёмавіч крыху перадыхнуў, падумаў, узварухнуўся, бы скідаючы з сябе цагар які, і больш-менш роўным голасам пацягнуў далей:

— Проглашэць мая, ці ведаеце, мае вялікі зьмест. Яна цікавая, але бесталковая нейкая; я з яе і цяпер не магу вызнайсьці ніякіх вынікаў... ну, чорт з ёй! Я вам пачну спачатку. Я—сын селяніна Менскае губ. Мой дзядзька пры царскім ўрадзе быў афіцэрам. Васьмі гадкоў ён забраў мяне да сябе ў Петраград, каб „вывесьці ў людзі“, бо мой бацька быў занадта бедны нават для таго, каб карміць мяне добра. Вось я й жыў увесь час у свайго дзядзькі. Хадзіў у гімназію; у родную вёску прыжджаў толькі ўлетку і то ня больш, як на тыдзень. У 1917 годзе я быў ужо ў 6-ай клясе. У школе я быў асяродкам агульнае ўвагі: пісаў вершы, наогул, я любіў заўсягды хапаць са скаварады першы блін. Адразу, пасья Лютаўскага перавароту, я папаў у лёкаі да кадэтаў; пасья іх кінуў і перашоў да правых эсэраў. У апошняй арганізацыі я затрымаўся надоўга. Дзядзька мой к таму часу гэроўскі загінуў на Паўночна-Заходнім фронце... Сіла рэвалюцыйнага руху разрасталіся бязьмерна. Усіх трывожыла будучына бацькаўшчыны і разам з тым захоплівала жаданьне рысавацца грамадзянскаю працаю (я кажу тут пра маіх бліжэйшых сяброў). Вуліца, як магнэс жалеза, цягнула нас усіх да сябе; навука адышла на задні плян. Усялякага роду сходкі, мітынгі былі захапілі мяне спачатку цалком; аднак мяне скоро пачаў

трывожыць чарвяк недавальнення: мне зажадалася выдатнай дзеяльнасці, злучанай з рознымі інтрыгамі, з гэроіствам. Да майго жадання хутка падышло адпаведнае здарэнне: наша арганізацыя на адным сакрэтным пасяджэнні вынесла пастанову забіць N, які к таму часу прыехаў быў з-заганіцы. Пацягнулі білецкі. Апошні дастаўся аднаму нікудышнаму дзяцюку, які, зразумела, задання ня здолеў выканаць: дні цераз чатыры прышоў назад з апушчанымі рукамі. Усе, як адзін узглянулі на мяне. Я толькі гэтага й чакаў.—Я іду, калі давяраеце!—коратка сказаў я і з гонарам прыпадняў галаву.

— Ідзі; каму-ж іначай?—з радасцю згадзіліся сябры.

— Ну, дык вот: заўтра а 9 гадзіне ўвечары ў клубе N, гэта на ўсякі выпадак, каб ведалі... Цэлае ночадзеньне я рыхтаваўся да выканання справы; адзін раз нават выстраліў у столь. Назаўтра, а палове дзевятай, я быў ужо ў клубе. Саля была бітком набіта фабрычнымі й матросамі, былі і штацкія, але мала. N гаварыў прамову. Яго, як мне паказалася, цёмна-шэрыя вочы палалі агнём. Грамада была ў захапленні. Я асьцярожна прасунуўся наперад і стаў прыслухоўвацца да прамовы. Простыя, але моцныя, бы сталь, яго словы білі мяне нялітасна, мучылі, засаромлівалі і неўмаліма цягнулі да сябе, але неадступнае

„трэба забіць“ не давала мне спакою і хвілінамі кідала ў дрыжакі й жах. Да болю моцна пачала стукаць у віскох кроў. У ваччу момант ад моманту становілася цёмна.—Да яго будзе крокаў 50,—разважаў я, стараючыся колькі небудзь супакоіцца,—як накірую рэвольвэр, рука можа задрыжэць, або хто-небудзь з прысутных схопіць за руку, тады матрасьня мяне на кавалачкі разьнясе... Досыць! наперад!—прыказаў я сам сабе і стаў праціскацца праз грамаду да прамойцы. Па скуры, як мурашкі, пабег мароз, а на галаве ў мяне, як мне паказалася, усе да аднаго валасочка падняліся дыбам... Спачатку грамада быццам і паціснулася была наперад, але моманты цераз два мяне абаротнаю хваляю, як трэску вадою, адшыбнула назад. Некалькі сот вачэй зараз-жа пранізалі мяне навывлет. Дабіцца нават гэтае маленькае мэты не прадстаўлялася ніякае магчымасьці. Бадзёрасьць мяне канчаткова пакінула. Я спыніўся ззаду з болем ува ўсім целе й душы. Пад канец мне зрабілася да немажлівасьці страшна. Неяк нехаця я азірнуўся назад. На мяне пранікліва глядзеў чорнавокі і чорнавалосы калматы мужчына гадоў пад сорок. Ён, здавалася, адгадаў усе мае намеры й цяпер сумысьля сачыў за мною. Далей, здавалася (а мо' й сапраўды так было), ён выбраў самае зручнае месца, каб можна было ў патрэбны момант

адразу супыніць мой няпрытомны намер. Далей я ўжо ня меў сілы стаяць у салі й пастараўся выйсці на сьвежае паветра.

— Падыхнуў прыемны, сьвежы ветрык. Мне стала лягчэй. Азірнуўся: мяне навывлет пранізвала тая-ж самая пара чорных калючых вачэй.

— „Зразумеў“,—кальнула мяне думка, і я памаленьку паплёўся па вуліцы, каб зысці з яго вачэй. На завулку мяне спаткаў хутка бегшы сябар нашае арганізацыі. Ён сказаў мне, што цэнтральны комітэт забіваць Н не дазволіў, каб ня ўчыніць публічнага гвалту; прыказалі пакуль-што ўстрымацца.

— Мне раптам стала так лёгка, быццам гара ў мяне з плеч звалілася, але... не на доўга: зноў у мяне ўзварухнуўся дзесьці пад сэрцам чарвяк і зассаў.--Гэткае здарэньне я прапусціў—ужаліла мяне думка,—а такога мо' ўжо больш ніколі й ня прыдзеца мець?—Толькі трэба было-б спраўна выхваціць рэвольвэр, стрэліць раз, два; публіка ад неспадзяванага стрэлу спалохалася-б, замяшалася-б: тады можна было-б яшчэ разоў колькі стрэліць; зваліў-бы абавязкова! А пад канец адзін стрэл у напрамку дзэвярэй і... памінай чым звалі!..

— Але што-ж я?—мямля, нікудышка.—Няўжо я нікудышка?—здзівіўся і спытаўся чагосьці я—а што я скажу сябрам? Не! Як яны паглядыць на мяне? А гэты сябар абавязкова скажа,

што я ў клубе ня быў, а разгульваў па вуліцы... будучь сьмяяцца, надкпіваць?..

— Што мне рабіць?—Трэба зрабіць!

— Я разьвітаўся з сябром і зноў павярнуў да клубу. Не дашоў я да яго яшчэ крокаў за сто, як у мяне зноў пачало ўсё дрыжэць.

— Цяпер нічога ня выйдзе: Н не заб'ю, а толькі сябе загублю, — падумаў я пра сябе й звярнуў за перавулак на другую вуліцу...

— А недарэчныя думкі, тымчасам, як зданьні якія, цэлай грамадою лезьлі ў галаву адна цераз другую, спатыкаліся, абрываліся й зноў надакучліва лезьлі, прыставалі...

— Хацелася ад самога сябе ўцякаць, але ня было куды!..

—Ну, што я за чалавек? Нікудышка! Гэрой!.. Ха-ха-ха!—жаліла сэрца, труціла кроў.

— Цераз тыдзень я ўжо насіў пагоны з белаю стужачкай наўкол. На душы паспакайнела, падчас нават весела станавілася, асабліва, калі вуха лавіла звон толькі што надзетых шпор, а вока—пералівы сонечных праменьняў у бліскучых дасканала вычышчаных гузіках.

— Людзкаваўся я нядоўга: скоро мяне адправілі на пазыцыю, дзе я ўсё і згубіў, а ўвосень бальшавікі чуць галавы не зьнялі замест пагонаў. Ня было куды дзецца, і я застаўся служыць у Чырвонай арміі (да бацькі ехаць не хацелася). Спачатку сумнавата было,

але я хутка зрабіўся маленькім кручочкам і зажыў весялей.

— Зачапілі былі мяне крыху й новыя, комуністычныя ідэі, але яны мне ўсё-ж такі здавальненныя не далі; яны былі для мяне чужымі. Душу агарнуў нейкі нявыразны смутак і сум. Павалэндаўся я трохі, як блудны, ды зноў зьвязаўся з эсэрамі. У адным горадзе, дзе стаяла часць, у якой я служыў, падрыхтоўвалася эсэраўскае паўстаньне супроць бальшавікоў. Я, зразумела, зараз-жа далучыўся да паўстанцаў. У час самага паўстанья кіраўнікі нашы здрадзілі, і нам, простым сьмертным, угарэла. На супакаеньне прыехалі латышы. Пяцёх маіх сяброў на вуліцы папрыстрэльвалі (здацца не захацелі), мяне-ж захапілі на кватэры. Лямпы, крэслы, столікі, умывальнікі— усё раптам паляцела на маю галаву, а потым месяцы на чатыры ў востраг мяне яшчэ запайкалі. Пасьля гэткага здарэньня я й эсэраў адцураўся і ўжо больш з імі ніколі ня меў нічога супольнага.

Апошнія словы Адам Арцэмавіч прагаварыў ледзьве чутна, абапёрся падбародкам на далонь і замарыўся. Можна думкі аб бесталковай прошласьці агарнулі яго чорным роем, а мо' ў яго памяці, упаўшай зоркай, бліснуў цяпер мілы вобраз або гук, ды так і зьнік бясьсьледна, не ўразумела, і Адам Арцэмавіч у гэтую хвіліну напружваў усе сілы сваёй

душы, каб прыпамятаць...—Невядома. Толькі доўга ён сядзеў нярухома, чуць пераводзячы дыханьне. Нарэшце пацёр рукою вочы, лоб, расчасаў пальцамі валасы й пачаў насьвістаць якуюсь мэлёдыю.

— Ну, а што-ж далей было з вамі?—напомніў я яму.

— Ня бойцеся, я не забыўся... гэта я так... Ну, добра,—сказаў ён апошняе як-бы сам сабе й стаў апавядаць далей:

— „Жалезнае кальцо белагвардзейшчыны было ўжо разарвана, а таксама й найбольш небясьпечныя франты зьліквідаваны, калі полк, у якім я служыў, спыніўся ў адным маленькім гразьненькім гарадку.

— Як толькі спынілася пякельная праца барацьбы, як злодзей у цёмную ноч, на мяне напаў сум.

— Прабаваў я ў політыку пускацца, дык дзе-ж?—Ні дна, ні пакрышкі ў ёй не знайсьці! Пасьля гэтага я ўхапіўся за эвангэлье. Доўга я з ім вазіўся, як чорт з грэшнаю душою, пакуль ня ўзяў мяне на цыгундар ваенком палка. Ох, доўга я вазіўся! Потым кінуў, бо й малітва была нічым перад сумам. У душы ўтварылася нейкая бяздонная, бязьмежная пустэча, якая з кожным днём усё павялічвалася; я не знаходзіў сабе нідзе месца, ні спакою і вар'яцціся. Ва ўсім палку толькі й гаворак было, што датычала маіх хуліганскіх вытварак.

— Другі раз, бывала, прыдзе на якую гадзіну прасвятленьне ў маю змучаную душу, але яно толькі яшчэ больш прыносіла мне мучэньняў. Пасьля такіх прасвятлёных хвілін я яшчэ з большаю запальчывасьцю вар'яцеўся.

— Хто я такі?—заўсягды мучыла мяне пытаньне.

— Змагацца? але за кого? Можна на сьвеце існуе асобная вышэйшая праўда, зусім непдадобная да чалавечай праўды, дык дзеля чаго-ж тады змагацца за гэту маленькую чалавечую праўду? А гэта вышэйшая, найчысьцейшая праўда павінна быць, бо чаго-ж тады варта было-б усё жыцьцё наогул?

— Яно ня варта тады было-б чалавечай крыві, яго мучэньняў,—адказаў ён сам сабе і раптам зьвярнуўся да мяне:—Ну, як вы думаеце, гэта хіба нікчэмныя пытаньні?..

Я не адказаў нічога.

— Ну, вы як сабе хочаце думайце,—разважаў далей Адам Арцёмавіч,—а я не магу згадзіцца з тым, што жыцьцё толькі матэрыя і рух, нешта такое маленькае й просьценькае, што можна будзе ў канцы-канцоў выразіць у некалькіх формулах—усё гэта глупства!

Адам Арцёмавіч не на жарт распрамоўнічаўся. Доўгія валасы яго ўжо даўно трасьліся над яго вачыма. Шапка заліхвацкі зьехала на патыліцу. Але ён ні на што не зварочваў

увагі і з запалам выказваўся, ганаруючыся сваімі філэзофскімі думкамі.

— Пасьля, калі я адцураўся эвангэлья, я пачаў верыць у лёс-долю,—працягваў Адам Арцэмавіч.

— Помню, апанаваў быў мяне нешта адзін раз сум, проста ня вытрываць! Дай вазьму, думаю, спрабую сваю судзьбу. Выпіў узяў я бутэльку самагонкі, зарадзіў рэвольвэр трыма патронамі, але так, што паміж двума суседнімі патронамі заставалася яшчэ месца для трэцяга, потым раскруціў барабан і... шчоўк!

— Рэвольвэр быў накіраван мне проста ў лоб, але здарылася так, што пад баёк не папаў патрон, і я, падзякаваўшы судзьбу за паратунак, стаў жыць далей.

— Мяне беражэ судзьба!..—было маёю першаю думкаю, калі я аправіўся ад перапалоху,—значыць, трэба жыць, мо' мне яшчэ прадстаіць вялікая будучына, што цяпер у рэволюцыйныя часы зусім мажліва! Пажыву—убачу!

— Пасьля гэтага перапалоху мяне ўсяго ахапіла бадзёрасьці жыцьцярадаснасьць. Прашло часу з тыдзень. Сум ня прымусіў на сябе доўга чакаць. Зразумела, што гэтае бязгрунтоўнае й штучнае бадзёрасьці на доўга хапіць не магло, і я зьвесіў нос.

— Бог, рэлігія, сэнс жыцьця — усе гэтыя балючыя неадказныя пытаньні накінуліся на мяне з усіх бакоў. Я, як ранены зьвер, як

вар'ят, утрапёна-дзіка кідаўся з боку ў бок, шукаючы выхаду, рваў на сабе валасы, падчас плакаў і маліўся богу, а падчас праклінаў яго і ўсё што ёсьць на сьвеце. Нішто не памагала! Пад канец я ўжо зьбіраўся зарадзіць рэвольвэр ня трыма, а ўсімі сям'ю патронамі.

— Вось, якраз у гэты самы час я й заста-навіў сваю ўвагу на Гані... О-ох, каханьне!.. Атрута!.. А ўкахаўся я ў яе па самыя вушы. Мне к таму часу споўнілася ўжо дваццаць чатыры гады, а ўсур'ёз я яшчэ нікога не ка-хаў (у галадоўку ня вельмі ўкахаешся)...

— Ня ведаю... Як стану я цяпер разважаць аб тым, як я ў яе ўкахаўся, дык мне здаецца, што сапраўднага, чыстага, сьвятога ў маім ка-ханьні ня было нічога, а што я проста ўха-піўся за яе, як той, хто топіцца, за брытву... хаця не... бо ўжо колькі-ж прашло часу, а я яе не забываю, усё кахаю... так...

— Хлопец я быў сарамлівы, насілу пазнаё-міўся з ёю, а гаварыць дык зусім ня мог. Па-дыйду, бывала, да яе, скажу словы са два, а тут голас у мяне задрыжыць, здаецца, усе на мяне так і пазіраюць і... фарфал!.. А яна, га-дзюка, толькі вяртне хвостом, ды засьмяецца!

— Стаю я, бывала, у куточку ды пазіраю на яе, а сэрца ў мяне на частачкі рвецца, усё, здаецца, аддаў-бы за яе. „А нашто яна мне?“ — мільгатне бывае другі раз у мяне думка: —

жаницца на ёй няма ніякага сэнсу, бо што з яе можа быць за жонка—сёньня яна са мной, а заўтра з другім?

— Думаю я так, а мяне яшчэ горш разьбірае, жаль агортвае незразумелы. Мне здаецца, што яна стаіць на апошняй ступеньцы да распустый блуду, трэба выратаваць яе, дапамагчы ёй, але чым-жа я магу ёй дапамагчы, яшчэ возьме ды ў вочы плюне... божа, божа!.. Перадаць гэта адчаяньне на словах немагчыма... Такая мая ўжо доля!

— Многа я памучыўся, асабліва, калі прыкмячаў, што за ёй прыстрэльваюць вёрткія хлопцы... На маё няшчасьце адлегласьць паміж намі з кожным днём павялічвалася. Я гэта скеміў. Трэба было сваечасова выпраўляць пахібы. Падышло зручнае здарэньне. Я зусім выпадкова дазнаўся ад сваіх сяброў, што Ганя ведае беларускую мову і мае беларускія кнігі. Я і ўхапіўся за гэтую штуку.

— Іду да яе прасіць кніжок. Зразумела, мне больш хацелася пабачыць яе, чымся якіх-бы там ні было кніжок. Зараз-жа дае. Хочацца пагаварыць з ёй, да неяк ня ўмею пачаць і ня ведаю аб чым гаварыць з ёй. Скоранька падзякваў за кніжкі ды дадому... Чытаў з захапленьнем. Асабліва спадабаліся мне творы К. Буйло. З гэтымі кніжкамі я й спаць лажыўся... Прашло з месяц. Сустрэкае мяне Ганя на вуліцы ды кажа:

— Будзьце ласкавы, тав. Залес, прынясеце мне заўтра к дзесяці раніцы мае кніжкі..

— Добра, добра,— загарачыўся я,— але я яшчэ адной ня скончыў чытаць, мо' ў мяне яшчэ няхай крышку пабудуць?

— Усё роўна. Прынясеце!

— Прасіцца я больш ня стаў, узяў ды аднёс ёй яе чортавы кніжкі. Што-ж вы думаеце? Узяла з рук у мяне свае кніжкі і кпліва, кпліва зарагатала... Я ня ведаю, што са мною тады рабілася. Ну, але чорт з ім... Чаго на сьвеце толькі ня бывае. Ня ўсьпеў накінуцца на мяне толкам сум, як я на трэці дзень пасьяля ўсяго гэтага быў ранен у левую руку (на бандытаў хадзілі).

— З часьці папаў у лязарэт, а адтуль дамоў. Толькі месяцы цераз два я зноў вярнуўся да свайго палка. Чырвонаармейцы мяне спаткалі з нядобраю весткаю. Прыехаўшы нядаўна ў полк новы ваянком аказаўся яе, Ганіным, старым знаёмым, і паміж імі завязалась супраўднае каханьне. У той-жа самы дзень, як я прыехаў у полк, я спаткаў яе з ім на вуліцы. Яны йшлі пад ручку.

— Я застанавіўся пасярод вуліцы і заламаў рукі, ня зводзячы з яе вачэй; а яна нават і не паглядзела на мяне.

— Назаўтра раніцою я зноў спаткаў іх на гуляньні. Мною заўладаў сум, і я пацягнуўся на ўвесь дзень у лес, каб ня бачыць апраці-

вёўшых мне людзей. Цягаючыся, як вар'ят, па лесе, пад вечар я спаткаў у беразе Ганю. Яна была адна. Хістаючыся ад слабасці і перапалоху, я падышоў да яе.

— Ну што, кажу, Ганя, ужо ўсё скончана?

— Што скончана?

— Да гэта... паміж намі?

— Што?

— Я наконт каханья?..—сказаў я, чуць выгаварыўшы.

— Паміж намі нічога й не пачыналася.

— Што вы гаворыце?! Божа мой! Чаму-ж вы не далі адказу на мой ліст?

— Ня было—чаго, сьмех адзін.

— Вам сьмех?.. Што вы зрабілі са мной?

— Яна крыху пачырванела і моўчкі адварнула ся ад мяне. Па твары ў яе забегалі цені. Бровы насупіліся.

— Ганя!—пачаў я зноў,—калі ў вас ёсьць хоць кропля сумленьня, дык вы ня будзеце мяне мучыць, а скажаце!

— Што?

— Вы мяне кахаеце, ці не?

— Не,—спакойна й горда адказала яна. Усьміхнулася.

— Усяго добрага,—сказаў я і, як падстрэлены, кінуўся ад яе наўцечкі ў лес.

— У маіх жылах, здавалася, цякла ўжо ня кроў, а атрута. У душы ўзнялася цэлая бура, суму й гору была дадзена поўная воля, а між

тым лес, поле жылі поўным шчасьлівым
жыццём.

—Блакiтна-яснае паветра гарэла, iскрылася
агнёва-залатымі праменьнямі маладога вясень-
няга сонца. На тысячу тонаў залiвалiся-пялi
птушкі.

— Я адкiнуты!.. Я адзiн на ўсiм белым
сьвеце!.. Зноў прыдзе страшны, чорны сму-
так!—звiнелi ў вушшу думкі. Закрыты ад
цiкуючага чалавечага вока лясным гушчаром,
я кiнуўся на землю i наўзрыд заплакаў...
доўга плакаў.

— Мне гэтага не перажыць,—думаў я,
ужо крыху аправiўшыся ад плачу,—застрэлю
яе, застрэлю яго i потым сябе... на гэтым
i быць!

— Вярнуўшыся ў горад, я выпiў бутэльку
самагонкі, прыгатаваў рэвольвэр i пашоў у
засаду. Месца для засады я абабраў у кустох
на балоце, прымыкаўшым да яшчэ не заселе-
най вулiцы, дзе жыла Ганя.

—Была цiхая, раскошная вясеньняя ноч. Маў-
клiвыя далi зацягнула смугаю. Крывавы захад
чуць чырванiўся, дагараў. Удалi, на круга-
вiдзе, цямнела стужка лясоў, гняздо банды-
таў. Моцна спала прырода ў сiнiх прамень-
нях месяца; чуць чутна толькі шапталася ма-
ладое лiсьцё, аб чымсь гутарылі вяршынамі
хвойкі, усмiхалiся прыгожыя какетлiвыя бя-
розкі. Паветра чуць калыхалася i абвявала

ўсё наўкол пахамі нядаўна расцьвіўшых кветак, п'яніла і кружыла галаву. Я лёг за кустом, кроках у 25 ад дарогі і глыбока задумаўся.

— Сёньня ўсё скончыцца,—думалася мне,—ня буду я больш паскудзіць сьвету. Ня маю магчымасьці я жыць, хай і яны ня жывуць!.. Пастраляю, як сабак.

— А мо' яна й не вінавата?—разважаў далей я сам з сабою,—мо' яна верыць у тую ідэю, за якую пашла змагацца (яна была камуністка),—дык ня можа-ж яна аддаць сваё жыцьцё за маё, аддаць самую сябе дзеля таго, каб выратаваць мяне, нікудышку. Так... але чаму-ж яна кпінку зрабіла нада мною?.. Дый якую карысьць можа баба прынесці грамадзянству: хіба тую, што крыху парамансую з ваянкомам, дый, наогул, баба—кепскае стварэньне; цераз яе больш загібла людзей, разьліта крыві і сьлёз, чымся ва ўсе разам узятых войны... А Ганю застрэліць трэба... Калі не застрэлю, дык недзе яна сваім шчасьцем атруціць мне апошнюю хваліну майго жыцьця, бо, страляючыся калі-небудзь, я ўспомню пра яе, успомню, што яна шчасьліва з другім, успомню, што яна з мяне пакпіла!.. Не, брат!.. Капут, Ганя!.. Ха-ха-ха!..

Адам Арцёмавіч апавядаў упаўне артыстычна: гаварыў сцэнічна, інтоніравана, рабіў адпаведныя рухі, хваляваўся... здавалася, што

ўсё сваё прошлае ён зноў перажываў па парадку і ў поўнай меры.

— Калі застрэлю,—гаварыў далей Адам Арцёмавіч пасья невялічкага перапынку,—дык не адзін скажа: „Вось хіба, дзе гэрой, Гэрастрат утрапёны!“... Але хоць-бы раз пацалаваць яе, зірнуць блізка, блізка ёй у яе бліскучыя блакітна-васільковыя вочы... Толькі тагды ня здолею застрэліць, бо бязьмерна захочацца жыць!... Хіба застрэліўшы пацалаваць?—не, гэта будзе дзікі гвалт!.. Лепей зусім не разважаць! Шкада толькі свайго жыцьця: гіне задарма.

— Кроў стукала ў мяне ў віскох, а па скуры хвіліна ад хвіліны прабягаў мароз. Я дрыжэў усімі суставамі. Хвілінамі хацелася кінуць усё к чорту і ўцякаць, але я ведаў, што пасья справы ні завошта ня выканаю. Доўгае чаканьне надакучала мне. Каб скараціць як-небудзь час і крыху забыцца, я задумаў зрабіць рэпэтыцыю забойства. Схаваўся за куст, накіраваў рэвольвэр к дарозе і стаў прыцэльвацца. У гэты самы мамант кроках у 50 ад мяне паказалася на вуліцы белая жаночая фігура.

— Яна—мільгатнулася ў мяне ў мазгох,—адна?... страляць ці не? Яна такая задумёная мо' думае аба мне?... грэх!...

— Як-бы знарок, я ўдаўся ў разважаньні, каб як-небудзь абыйсьці сябе і самому ня прыкмеціць самаабману... Рукі ў мяне дры-

жэлі, а сэрца палала агнём, хацелася выйсці на дарогу і схіліць сваю галову к яе нагам... але яна зарагатала-б з мяне... Я застаўся сядзець. Яна ціха прайшла, ня прыкмеціўшы мяне, і схавалася ў змроку марлівай ночы. „Прасьці, думаю, божа, мне за мае ўтрапёныя думкі“...—А што такое бог?—порацца ў галаву другая думка.—Дый калі ёсць ён, так чаму-ж на сьвеце столькі няпраўды?... Эх, жыцьцё!.. А што такое жыцьцё?—Сон! Сумны, кашмарны сон!... Калі гэтыя пытаньні вырашацца і кім?... Чалавек—цар прыроды!... жалкія... Ня цар, раб!..

—Я вярнуўся дадому і больш ужо ня зьбіраўся мсьціць. На памяць толькі захаваў адзін патрон, хай будзе...

Адам Арцэмавіч крыху папароўся за пазухай і, на самым дзеле, дастаў і паказаў мне патрон з нагана. Ён быў закручаны ў якуюсь нібы запіску і кавалак газэціны:

— Гэта памятка да магілы... Праз тыдзень я ўжо ехаў дамоў... Эх, жыцьцё, жыцьцё!

Адам Арцэмавіч закрыў рукамі твар і сьцішыўся.

— Вечны бяздомны вандраўнік,—сказаў ён пад канец, як-бы праз сон:—вечна галодны, абарваны, пакрыўджаны, нікім ня прытулены, ня прыгорнуты.

— Выбачайце, — зьвярнуўся ён раптам да мяне, — ці няма ў вас, часам, чаго перакусіць?.. есьці хочацца...

Я даў.

На некаторы час ён цалком аддаўся ядзе. Рот яго так пільна працаваў, што хвілінамі становілася страшна за яго язык і горла. Хутка ад яды не засталася й пылінкі. Пасьля к столі зноў узнялася цэлая хмара махорачнага дыму.

— Вы цяпер, значыць, дома гаспадаркай займаецеся? — запытаўся я ў яго.

— Не...

— А як-жа?

— Нічым... Працаваць не магу... жыцьцё давіць. Бачыце, справа вось у чым: гаспадаркай я ніколі не займаўся, да фізычнай працы ня прывык (рэч нялёгкая), а хаця-б і здолеў працаваць, — дык у вёсцы ўсё роўна ня ўжыўбы: працуй, як чорны вол, а ўвесаляленьняў ніякіх няма, дый публіка неачэсаная: лысым валом там больш цікавяцца, чымся Гётэ, або Шэкспірам.

— З арміі я прыехаў дадому ў самы росквіт вясны... Прыгожасьць, брат, якая!.. Лясы апарануліся ў маладое зялёнае лісьце. Ад ранку да цямна птушкі расьпяваюць, купаючыся ў блакітна-зьзяючым паветры. На душы спачатку было паспакайнела, але скоро мяне зноў сум агарнуў. У душы ўваскрос вобраз Гані (я быў забыўся крыху на яе).

— Большую частку часу я шляўся то па лесе, то па полі—дамоў прыходзіў толькі, каб пад'есьці; здаралася так, што я цэлыя ночы праводзіў у бязмэтным шлянні, дзе папала. Прыду, бывала, раніцою дамоў: бацька з меншым маім братам капаюцца ў гнаі, працуюць, а я стаю збоку, разгаварваю з імі, спрачаюся, часам, грывлю іх за някультурнасьць, ня то—аб Гані мару.

— Шкада мне цябе, пане Адаме,—кажа нешта адзін раз мне бацька,—прапаў ты ні за што...

— Чаго прапаў?—пытаюся я ў бацькі.

— А таго ты прапаў, што не ўлажыў я ў цябе свайго духу; адарваўся ты ад неба і зямлі не дастаў.

— Прычым тут ваш дух,—абразіўся я,—ваш дух някультурны, дзікі!

— А твой культурны?.. Ну скажы-ж, ад чаго вясною гром грывіць?

— Электрычнасьць, хмары, цяплыня... вам гэта трудна зразумець!—адказваю я.

— Дураны!.. Лікстрычнасьць выдумаў!.. Гром увесну грывіць, каб лес распушчаўся, каб пашло ўсё жыць на зямлі... вось для чаго.

— Эт, глупства,—кажу я.

— Ня глупства; а жыцьцё само разумней за ўсе вашыя культуры. Ты мне на дзеле давядзі, тагды я табе паверу, а то—што ты мне гаворыш?! Сам нічога ня ўмееш рабіць,

а прышоў бацьку вучыць. Языкі вам паадся-
каць трэба!..

— Вы зноў ужо сваё!..

— Я думаў, што дзядзька цябе „выведзе
ў людзі“, а таго й ня прыкмеціў, што і ад
дзядзькі твайго сіверам пахла. Бярыся, брат,
за працу, вось дык тады ты пазнаеш і каліту-
ру і сум твой прападзе; як вол зьліжа. . Толь-
кі шчыра вазьміся!.. Заўтра пойдзем касіць;
ты рыхтуйся: ляпей ляж выспіся, а ў лес не
валачыся.

— Я быў надзвычайна рад гэтай прапанове.
Назаўтрае чуць сьвет я ўзяўся за працу.

— Ну і што-ж? як?

— Дзе там,—адказаў Адам Арцёмавіч, мах-
нуўшы рукою,—не прашло і поўгадзіны, як
у мяне разбалелася ўсё цела; на руках паселі
мазалі, і я, урэшце, так стаміўся, што й ня
ўбачыў, калі я так хапіў касою па карчы, што
яна толькі вякнула і разламалася на некалькі
кавалкаў.

— Бацька разлаваўся не на жарт.

— Ну, што: добрая твая калітурнасьць?—
запытаўся ён у мяне, увесь усхвалёваны і дры-
жачы, зьбіраючы па зямлі кавалачкі ад зло-
манай касы,—ці ведаеш ты, гадзюка, колькі
цяпер каса каштуе?.. а?!

— Разабраў мяне нейкі дурны сьмех, я на
ўсю моц разрагатаўся. Бацька схапіў у рукі

касьсё і кінуўся ка мне. Я наўцекі... Дзе-ж яму дагнаць мяне.

— Пасьля гэтага за сельскую працу я ўжо й ня думаў брацца. Як цёмная ночка, ахапіў мяне сум: ну, чорт з ім!

— Тыдні два таму назад бацька мой зноў зьвярнуўся да мяне з прапановай: „Едзь ты, кажа, чалавеча, у горад ды найдзі там сабе месца ў якой-небудзь установе: ты нам, бач, ня помач; ды ты тутака адзін. Едзь! Грошай на дарогу я табе ўжо дам“.

— Я сабраўся і паехаў у Слуцк да аднаго з маіх сяброў па палку. Месца сабе там я й ня зьбіраўся шукаць.

— Чаму?

— Усё роўна ня варта. Больш як на тыдзень у мяне ня хопіць энэргіі працаваць.

— Як-жа вы будзеце далей існаваць?— зьдзівіўся я.

— Птушкі нябесныя ня сеюць й ня жнуць, а ляпей нашага жывуць.

— Кіньце. І птушкі працуюць!

— Эт! За апошнія грошы заяжджаю ў Барысаў; адтуль пішу бацьку ліст, што еду ў Маскву займаць важную пасаду (гэта каб не сумаваў стары), а сам пешадралам махну аж у Сібір (там у мяне колега ёсьць). Месяцаў во сем, бадай, прыдзецца йсьці... Яшчэ хоць з разок прайдуся па знаёмых сьцежках, а там?.. ну ды што там,—напляваць! У Расіі так: зай-

дзі к мужыку, перахрысьціся разоў дзесяць—накормяць, напояць, сагрэюць і на дарогу яшчэ дадуць.

— Гэтак было ў часы грамадзянскае вайны, а цяпер мо' й ня так?—перабіў я яго.

— Сродкі да жыцьця—чапуха: можна зарабіць. Па дарозе зайду ў горад N, можа Ганьку спаткаю. Хочацца яшчэ хоць з разок пабачыць яе, хоць яна мо' ўжо замуж вышла, але ўсё роўна, хай будзе шчасліва. А можа быць судзьба беражэ яе для мяне?.. Усё можа быць. Схаджу на Матушку-Волгу, а там за Урал і за Байкал—усё роўна хоць куды, абы далёка, абы можна было разьнесці па сьвету сум. Я думаю—так?—зьвярнуўся ён урэшце да мяне, шукаючы ўва мне спагады.

Гэта ваша асабовая справа, але памойму лепей было-б узяцца за разумную справу, узяцца наогул за працу.

— А які ёсьць сэнс працаваць? Ты працуй, а за табою ўсьлед усё руйнуюць; вы прагледзьце ўсю гісторыю чалавечага існаваньня: адна частка людзей увесь час толькі працуе, толькі творыць, а другая бязупынку руйнуе. І што больш чалавек становіцца культурным, то ўсё большым ён становіцца зьверам, усё з большаю стараннасьцю ён руйнуе здабыткі бацькоў і дзядоў, і з большым закальцам і злосьцю накідваецца на сябе падобных... Не... працаваць ня варта.

— Эх, прапаў я мальчышка!—гукнуў Адам Арцёмавіч пасья невялічкае перадышкі.—Мае сябры ў тысячу раз большыя контррэволюцыянэры, чым я, папрымошчваліся і служаць. Але я ім не зайздросчу! Падлізвацца толькі ім па плячу! А я—сканаю з голаду, а прасіцца дый яшчэ гнуцца—не пайду! Яны інакшыя людзі: хоць у патрэбнасьці сваіх жыватоў вераць, а я дык і ў гэта ня веру...

Зычны гудок устрасануў паветра. Я падышоў да вакна. Туманна-сінія праменьні месяца затапілі, залілі нямыя абшары. Смуглыя далі маўчалі і хмурыліся. Як з-пад зямлі, перад вачыма ўставалі пералескі, палеткі, сьцішана панурья вёскі, высокія амярцьвеўшыя таполі. З поўначы падуў востры, наскрозь пранізуючы сівер. Я сеў зноў на лавачку і закурыў.

Адам Арцёмавіч ляжаў насупроць мяне, закрыўшы рукамі твар. Па ўсім было відаць, што ён змагаўся з сьлязьмі.

Мільёнам агнёвых вачэй глянуў з далі Менск. Падарожнікі ў вагоне заварушыліся.

— Ну што вы можаце сказаць пра мяне, праслухаўшы ўсё, што я вам раскажаў?—запытаўся ў мяне кволым голасам Адам Арцёмавіч,—хто я такі?

— Гніль!—раздаўся зверху задорны юнацкі голас,—ты быўшы чалавек, зданьне пятаццатага сталецьця!

— Шчанё!.. З табою я не разгаварваю. Ці-ж табе зразумець усё тое, аб чым я гавару?

— Ня лічу патрэбным капашыцца ў такім хламе, у якім ты, як муха ў смале, капошыся, а падругое, ня лайся!

— Знаю вас! Малако на губах не абсохла, а па вуліцы прайсьці за вамі нельга... У вас усё на формулах; глядзіш—ні села, ні пала... і бога няма!.. Філёзофы!

— Так—мы філёзофы, бязбожнікі, але мы ня хнычам, ня плачам, а сьмела йдзем наперад, а вы?—вы проста, як вы самі казалі, нікудышнікі, трусы, сьветабаязьнікі! Зданьні кашмарныя!..

Цягнік падкаціў да станцыі і спыніўся. Падарожнікі паціснуліся к выхаду.

Адам Арцёмавіч моўчкі са мною разьвітаўся і вышаў.

— Чурбан дурны!—крыкнуў зьверху той жа самы задорны юнацкі голас.

ВЫРВАЛАСЯ

Была цёмная асеньня ноч. Цадзіў дождж.
У цёмных закавулках няпрыглядненькага мя-
стэчка Б... жудасна плакаў вецер.

Часамі ён, як няпрытомны, хапаў наляту
ахапак брызг, кідаў яго ў шыбы заплака-
ных акон, адскакваў назад і дзіка-ўтрапёна
рагатаў.

Дзе-ні-дзе пастуквалі няпрычыненыя ва-
роты, каліткі; дзіка павізгвалі жалезам завес
акеніцы.

З далю плылі палахліва-неспакойныя—
выцьцё і брахня сабак, напалоханых наваль-
ніцаю.

Хвілінамі, калі сьціхаў на момант вецер,
чуўся маркотны аднатонны шум вады, што
сьцякала з дахаў. Здавалася, што вада аб
чымсь патаемна перашэптвалася з непрагляд-
наю цемраю... А цемра, як асеньні туман,
цяжка варушылася ў грязных завулках і ні-
зінах, чаплялася па дахах хат, па платох...

Непагодзе, здавалася, ніколі й канца ня
будзе...

— Што гэта на дварэ сёння робіцца?—
дзівіцца пра сябе Каця, углядаючыся праз
вакно ў цемру.—Якая навальніца!

Прыслухалася. Вецер сумна сьпяваў на
дварэ. Узяла крэсла й прысела к вакну.—Мо'
вецер другія думкі нагоніць,—падумала яна.

Насупроць свайму настрою папрабавала
засьпяваць... Ня пелася, абарваўся голас.

Праз хвіліну, нібы з нетры якойсь бяздон-
най і бязмежнай, паплылі думка за думкай—
жахлівыя, агнёвыя.

— Сёнешняя ноч — гэта сымболь майго
жыцця... Колькі такіх ночай было ў мяне на
душы?! Я змагалася: дзе сілай брала, а дзе—
хітрасьцю. Усё роўна, але брала!.. Так!.. І ця-
пер вазьму!...—А мо' не?..

— Не!.. Вазьму!..—ускрыкнула яна ў ад-
пор на гэтую думку.

Прытка ўстала. Узяла са стала газэту. Па-
чала чытаць.

— Што будзе, як бацька даведаецца, што
я ў Комсамол запісалася?—порацца ў галаву
думка.

Па жылах прабег мароз. Каця апусьціла
газэту на калені й задумалася.

— Не даруе: злы й дзікі ў яго характар...
Яму хацелася-б што найхутчэй аддаць мяне
замуж за Колю,—хнычку, кулака!.. Адным
словам, прадаць мяне ў няволю!.. Ха-ха-ха!
Але гэтага ня будзе!.. Памыліўся ён у дачцы!..

— Але што ён са мною зробіць!—у дзесяты раз перадумвае яна гэту думку:—Выганіць вон з хаты?—не бяда: без яго здолею пражыць.—Наб'е?—Не!.. гэтага ня можа быць!.. няўжо-ж ён зьвер, дойдзе да гэтага?

Каця ўстала і разоў колькі прашлася па хаце.

— Трэба было мне ўжо даўно кінуць бацькоў,—думае яна,—шкада крыху старога, ён адзін цяпер застанеца... Падругое—супроць плыні хоча дыхаць... І хоць было-б за што йсьці супроць, а то рызманамі трасе! Цемра... Цемра беспрасьветная!

У гэты момант наляцеў віхор ветру і, як мятлою, шарахнуў брызгамі па шыбах. Лягнула калітка. У коміне зануў-заплакаў вецер.

Каця ўзяла з полкі яшчэ недачытаную кнігу і сьпешна пачала дачытваць. Трэба было прачытаць ня больш дзесяці старонак.

Работа пашла шпарка, энэргічна... Няпрыкметна зьмяняюцца радок радком... Перадапошняя старонка... Крыху нібы трасуцца літары; паволі цягнуець; урэшце зьліваюцца ў чорна-шэраватыя палоскі...

— Што будзе з Колям?—нявольна й няпрыкметна ў галаву пралазіць новая думка:—ён так мяне кахае! Усё-ж такі ён чалавек. Што будзе з ім?..

І разам з гэтым у яе выябражэньні выразна вырысавалася квола-мэлянхолічная по-

стаць Колі. Яго вечна смутны твар і выраз вачэй ужо не захопліваў яе; нават нейкая агіда да яго нарадзілася ў яе душы.

— Што-ж? раней кахала; цяпер—не; гэта дробязь мяне ня можа спыніць на жыцьцёвым шляху! Ёх ня мала такіх!..

— Другая справа—Валодзя!.. Гэты хоча мне волі, шчасьця!.. Уцяку з дому—буду пакуль што вучыцца, а там, дый заўсёды, свабода!

— Але калі ўцячы з дому, і як?.. Абяцаў дапамагчы Валодзя... А калі ён гэтага ня зробіць: ну, проста, ня будзе яму як дапамагчы? што тагды?... але—напляваць!... ня падай духам!

Каця прытка ўсхапілася з месца, адкінула ў бок на стол кнігу і пачала пакручвацца па хаце, насьвістваючы якуюсь мэлёдыю.

— Гэ-кхэ, гэ-кхэ!...—штучна і сярдзіта раскашляўся на печы бацька, зачуўшы высьвістаньні дачкі,—павар'яцелі вы ўжо, ці што?! Нікога перад сабою ня маеце!.. Гадаўё вы!.. спакойна веку не дасьцё дажыць!..

Каця супакоілася. Злы тон бацькі яе больш здзівіў, чымся абразіў. Раней,—што-б яна ні зрабіла, ён ніколі яе ня лаяў, а толькі ўгаварваў, настаўляў. Прычыны яго кепскага настрою яна ня ведала.

— Вам, татачка, можа баліць што?—спачуваючы запытала яна ў бацькі.

— Не дачакаецца, каб у труну як найхутчэй палажыць!?—усё тым-жа злым тонам скардзіўся бацька.

— Кіньце гэта глупства!—нечакана для самой сябе залавала Каця.

— Пажывіце без мяне!.. пачакайце!..—скуліў сваё бацька,—з голаду падохнеце!.. Вы думаеце, што я вам вораг!... але-ж...

— Ну, досыць!—рашуча абарвала яго дачка,—даволі ўжо!..

Хвілін пяць памаўчалі абое. Каця пашла на кухню ставіць самавар.

— Падай мне тытун з вакна!—азваўся першым бацька да дачкі.

У яго галасе яшчэ чулася досыць значная нотка злосьці.

Каця падала.

Стары апусьціў галаву ўніз і сярдзіта за-сop у нос. Па ўсім было відаць, што ён меў штосьці сказаць дачцы, але чамусь-та не хацеў, як-бы гэта зрабіць яму стоіла найвялікшай затраты сіл і сродкаў, ні то найвялікшых мучэньняў.

— Няўжо даведаўся, што я ў Комсамол запісалася?—нявольна падумалася Каці, і яна ўздрыгнула.

— Ня бойся... Чаго ты? Вазьмі... ліст табе!—нарэшце сказаў ён, бліснуўшы вачыма ўбок дачкі. У Каці на сэрцы адлягло.

— Дзе?—амаль што весела спытала яна ў бацькі.

— У кніжцы, што на сталі...

— У гэтай?..

— А няўжо-ж!..

— Здаецца-ж тут няма: я яе чытала?

— Паглядзі толькі!.. Басячуга нейкі прынёс!.. Я кажу: паскручваеце вы галовы!.. ну!!

Каця схапіла кніжку і пачала яе на ўсе лады пералістваць. Заружавеліся шчочкі. Чуць-чуць дрыжэлі рукі. „Ад каго-б мог быць ліст?“ непакоіла яе думка. Адшукаць ліста аднак ніяк не магла.

Падышоў стары і, не пазіраючы на дачку, узяў у яе з рук кнігу. Паставіў наруб і пачаў, не сьпяшаючыся выпусчаць з-пад вялікага пальца левай рукі па адным лісточку.

— Во! на, тваю крыспандэнцыю!—сказаў ён, зараз-жа падаючы дачцы невялічкі лісток і кпліва-калюча захікаў. Каця яшчэ ніколі ня чула й ня бачыла, каб ён так калі-небудзь сьмяяўся.

Было абідна, аднак яна рашыла цярпець да канца. Хутчэй ускрыла ліст. Апошні быў ад Валодзі.

У лісьце было:

„Тав. Бельская!

„Дзякуючы склаўшымся абставінам, я сёння ад‘яжджаю ў М.

„Абяцанку маю Табе я добра памятую. Прыём у П. Ш. на днях пачнецца. Наконт сродкаў не клапаціся: будуць.

„Усё астатняе залежыць ад цябе. Калі хочаш, то прыходзь да мяне не пазьней 11-ай гадзіны ўвечары. Прышоў-бы я сам да цябе, але ня маю часу.

„Да паловы 11-ай чакаю. Бывай!..

„В. Малевіч“.

Ліст Валодзі Кацю азадачыў. Хаця яна ўжо і даўно збіралася ўцякаць з дому і многа аб гэтым гаварыла з Валодзем, аднак цяпер супуцілася.

— Няўжо так скоро, у гэту ноч, сёньня?..— ня верыла яна ні сваім думкам, ні вачам.

На хвілінку прыслухалась к таму, што рабілася на дварэ. А там, як і раней, няўцешна плакала навальніца.

Кацю ахапіў жах.

— А ў хацетак цёпла й прытульна,— нявольна падумалася ёй, — і колькі год я тут пражыла!.. дзяцінства... Хоць цяжка й маркотна тут было часамі, але ўсё-ж амаль што бязрупотна пад аховаю... А цяпер на каго бацькоў кідаю?.. Але, прэч гэтыя думкі!.. цяпер—наперад!.. Хоць будучына невядома, але, пакомсамольску, наперад!.. Адгэтуль трэба вырвацца!..

— Ну што-ж табе твой хабаль піша?— ня вытрымаў урэшце бацька і запытаўся ў дачкі,—ужо Колю прамяняла?

Каця нічога не адказала. Гаварыць з бацькам нельга было; з ім можна было цяпер толькі сварыцца. А ў сёнешні вечар гэтага Каця якраз зусім не хацела. Рашылася зносіць усё моўчкі: усё роўна апошні раз.

Такое ўстрыманьне дачкі яшчэ больш сярдзіла бацьку. У яе маўчаньні ён знаходзіў сабе пацьверджаньне сваім апаскам, — што Каця кінула Колю і закахалася „ў гэтага хабаля“.

Прышла дадому матка.

Каця паставіла на шкапчык самавар, і ўсе ўтраіх пачалі піць чай. (Каця ў сваіх бацькоў была адзінаю).

Але вот гады! — раптам сярдзіта пачала матка, нібы яшчэ лаялася яна з кім, — проста яны нас, каб прымелі, дык на ражне сьпяклі-б!..

— Што?.. — суха запытаў стары.

— Пашла я к Васілёвым, а туды зараз-жа прыбягае і Пракопіха.. Але й выжміньдзіць, і ўкусиць, і заліжа, і зноў... І з аднаго боку зойдзе, і з другога!.. Вот не перапрэглася-б ты!.. Але-ж такая гадзюка!.. Брала, брала — нічога! дык і пра Кацю пачне, і пра Колю!.. Я цярпела, цярпела, але-ж калі ўзялася ўрэшце, дык вылаяла, як суку, на нішто збэсьціла!..

Стары Бельскі насупіўшыся маўчаў. Каця таксама нічога не гаварыла. Матка пытліва зьмерыла іх абаіх вачыма.

— Што гэта ў вас? Чаго ты такая смутная?—зъварнулася яна да дачкі.

— Нічога... Так сабе...

— Як гэта так?..

— Ат...

— Басяк нейкі ёй ліст прынёс, дык...— сказаў бацька.

— Авэй, халера, можа ад Колі пісулька, а ты ўжо прычапіўся?.. Уй!..

— Якое там ад Колі... Нейкі комуністы, салдат прынёс... З рэвольвэрам...

— Ад каго?—запыталася матка ў дачкі.

— Ад Колі,—зманіла Каця, па твары яе пра-
бегла хітрая ўсьмешка.

— Дай сюды.

Каця спакойна ўстала з крэсла, дастала з кніжкі сакрэтку і на вачох мацеры разарвала яе на дробненькія кавалачкі.

Едавіта захіхікаў бацька, як-бы надкпіваючы з жонкі. Апошняя зьбялела, закусіла губу. Момантаў пяць пільна ўглядалася ў дачку.

— У-гу...—толькі буркнула яна сабе пад нос і хутка пачала дапіваць з шклянкі чай.

Каця зноў прысела к сталу.

— Дык ты ўжо з Колям ня ладзіш?—зусім мякка, як ні ў чым ня бывала, спачуваючаласкава запыталася ў яе матка.

Політыку й заходы маткі Каця ўжо добра ведала.

— Што вам?!—адказала яна матцы з адценьнем недавальненьня ў тоне.

— Ну, дармо, дармо:—зараз мо' прыдзе... па-мірыцеся,—жартавала матка.

— Я вам кажу, што Коля—гэта чалавек! за ім не прапала-б!—выпаліў урэшце бацька,—шэсьцьдзсят дзесяцін зямлі—гэта маёнтак, мой пане; сам скончыў гімназію, ды і апрача таго, не баяк які—сталы розум мае: бацькі й бога не адрокся, з ім і пагаварыць, дык відаць...

— Яго маёнткі мне ня трэба і ён так-сама!—рэзка абарвала бацьку Каця.

— Кінь ты, стары,—умяшалася матка,—яны й самі памірацца!

— Каго вучыш?.. І каго ты абходзіш? Яна ўжо больш за цябе ведае і ў дзесяць раз ужо хітрэйшая ад цябе!.. круціце вы сьветам!.. пачакайце!..

Змоўк стары. У пакоі хвілін на некалькі запанавала ціша. Ніхто не хацеў гаварыць. Усе былі адно другому ў цяжкасьць.

— Лішуся галавы сваёй, калі вы да будзеце мною круціць!.. Ну!..—ускрыкнуў бацька, вылазчы з-за стала.

Пры гэтым ён так лёгка спусьціў к сталу кулак, што матылямі зьяцелі з стала дзьве шклянкі і разьбіліся ўшчэнт.

Каця едка ўсьміхнулася. Па твары ў яе прабегла дрож. Матка сьпешна вышла ў кухню. Стары палез на печ. —

Хтось злёгка пастукаў у шыбу.

— Ну, шчасьце тваё!—пагразілася на Кацю матка, вярнуўшыся ў сталовую,—ідзі, адчыні: бадай Коля стукае! Каця пашла адчыніць дзьверы, а матка кінулася ўбіраць са стала і потым замятаць шкло ад разьбітых старым шклянак.

— Хто там?!—сярдзіта крыкнуў з печы бацька, заўважыўшы рух у хаце.

— Ціха!.. бадай Коля...—занепакоілася матка,—як табе ня сорам?

— Нашто абманваць чалавека; я яму сам скажу, што вы над ім кпінкі робіце,—пастрашыў Бельскі жонку.

— Ай, дурань,—усё будзе добра, толькі ты не мяшайся...

У пакой за Кацяй, прытрымліваючыся ўсіх умоўнасьцяй сапраўднага інтэлігэнта, увашоў Коля.

На ім была форма гімназістага старых дарэволюцыйных часоў.

Вясёла і ўважліва прывітаўся да ўсіх.

Матка Каці папрасіла яго сесьці і ўраз-жа падала яму лепшае крэсла (у знак пашаны), адзінае мяккае з усяго іх мэблю.

Усім стала лягчэй. Нават твар Каці і то прасьвятліўся.

— Ну, як вы, Кацечка, жывіце?.. што чуваць у вас?..

— А, дармо,—адказала за дачку маці, як-бы жадаючы гэтым даць пэўны тон і напрамак будучай гутарцы Каці з Колем.

— Шчыра дзякую, — кпліва падзяквала матцы Каця.

Коля ўпрашаючым поглядам на хвіліну застанавіўся на Каці.

Матка паплялася на печ да старога.

Хвілін дзесяць яшчэ чагосьці там варочаліся, перашоптваліся, нарэшце паснулі.

Моладзь паміж іншым займалася сваім.

— Ну, што? як вашы справы йдуць?— асьцярожненька запытваўся Коля.

— Ну, што справы?! У тысячу першы раз запытваецца!..

— Ну вот, як быццам ня можна?—нежна журыўся кавалер,—я так запытаўся, бо вы... ну... з комсамольцамі абдымаецца на вуліцы...

— Гэта ня ваша дзела!

— Ну, кіньце сярдзіца! я вас усё роўна кахаю... шчыра, шчыра кахаю, як ніхто!..

Каця маўчала. Чуць-чуць пачырванелі шчокі, замасьліліся вочы.

Праз два моманты аднак зноў нахмурыліся бровы.

Гадзіннік прабіў „дзесяць“.

— Вы скоро думаеце пайсьці дадому?— раптам строга зьвярнула яна да Колі.

— Ды што мне?.. Я могу хоць да 2-х начы сядзець.

— Зусім мяне ня радуе гэта: мне трэба сёньня абавязкова схадзіць у адно месца.

— Куды?..

— Гэта сакрэт.

— Ну, добра; дай пацалую на адходнае; ты сёньня такая прыгожанькая; пабляднела— гэта табе да твару...

— Адстаньце!— успыліла Каця.

— Што такое?

Каця хутка ўстала з крэсла. Пашла і апранулася.

— Вы ўжо?—спытаўся ў яе Коля.

— Так.

Цераз хвіліну быў і Коля гатоў. Затушылі лампу. Ціханька вышлі з хаты.

На дварэ непагода ня ўнімалася. Панавала цемра. Як толькі Каця з Колем вышлі на двор іх зараз-жа вільготны вецер абсыпаў дажджом. Праз цемру чуць блішчэла гразь вуліцы. Па гаднікох аднак прыходзілася йсьці наўдагад; дзе-ні-дзе чуць блішчэлі электрычныя ліхтары.

— Ну-с, бывайце,—цвёрдым тонам зьвярнулася Каця да кавалера.

— Ды што вы? Такая цемра?.. правяду, хоць трохі. Куды вы?

— Ня трэба праводзіць.

— Як-то ня трэба,—спрачаўся Коля ўжо по-
плеч ідучы з Кацяй,—але куды Вы?

— Да Веры (Таварышка Каці).

— Ого... Так далёка: гэта-ж будзе вярсты
дзьве?

— Дык што?..

— Чаму-ж ты матцы нічога не сказала—ку-
ды пойдзеш?

— Я раней казала,—зманіла Каця.

Абое некалькі хвілін памаўчалі.

— Каця,—пачаў нясьмелым голасам Коля,—
малю цябе, прашу!.. Скажы мне шчыра хочь
адно (ты цяпер часта падкпіваеш надо мной)...
Скажы па праўдзе...

— Што?

— Скажыце... ну... што вы знашлі ў гэ-
тым?... у Комсамоле?

— Усё!

— Усё?!—саркастычна перадразьніў яе Коля.

— Так! Усё—далёкае ад мяшчанства!

— Мо' другое што—„усё“, бо і я ў свой час
быў там... і нічога там не знашоў?!

— Вы былі там, як шкурнік!..—успыліла
абражаная і за жывое закранутая Каця.

— Я—шкурнік?!

— Ну, мо' нікудышка?!

— Каця!— толькі сказаў Коля і змоўк.

Далей ён ня мог гаварыць; яго давілі сьлёзы.

— Ну, бывайце... Тут я ўжо адна пайду...—
сказала Каця і намерылася йсьці.

- Пачакайце!.. Два словы!..
— Ну?..
— Скажэце?.. Вы ўжо мяне кінулі?.. другога маеце?..
— Што вам да другога?
— Вы мяне кахаеце?!
— Раней—кахала; цяпер—не...
— Чаму?
— У нас—розныя шляхі... бывайце!..

У момант зірку зьнікла ў цемры местачковага саду, да якога яны ўжо былі дашлі па дарозе.

— Каця!!—ускрыкнуў Коля.

Астаўбянеў.

— Ка-ця!!!

Ніхто не адазваўся. Шыпелі бярозы, таполі. Жудасна, жахліва плакаў вецер. Нават і крокаў ня чутно было ад зьнікшай Каці. Ні хвіліны не разважаючы Коля няпрытомна рынуўся наперад... Наткнуўся на дрэва. У вочах блыснула маланка. Схапіўся рукамі за галаву...

— Каця!—крыкнуў ён ужо слабым безнадзейным голасам, апусьціўся на землю й голасна заплакаў...

Нідзе ня чутно было ні аднэй жывой істоты...

Прашло хвілін дваццаць. Коля ўжо ня плакаў, але быў у нейкім аняменьні. Паволі сарграваліся пад цёплым паліто прамокшыя ногі. Крыху толькі нібы шчымелі пальцы. Думац-

ца—нічога ня думалася. Смаліла ў грудзёх. Зьніклі сіла й жаданьні. Жыцьцё для яго ўраз страціла ўсякі сэнс... Доўга ляжаў...

Стала халаднавата. Павёў наўкола рукою і... ашчупаў дрэва.

— Трэба пад дрэва сесьці,—загарэлася першая больш-менш сталая думка.

Ня ўсьпеў ён гэтага зрабіць, як ззаду ў яго пачуліся шагі і ціхая гутарка. Коля зноў апусьціўся на землю і стаў прыслухоўвацца к гутарцы ідучых.

— ... З гэтым гатова,—шэптам гаварыў адзін голас,—дзе я спынюся?!

— У Веры.

— Гэта далёка будзе ад станцыі?..

— Да не... Вуліца Маркса, нумар 7, кватэра 1. Якраз супроць пошты...

— Ведаю, ведаю!..

— Ну, вот...

— Эх, каб ты ведаў, як радасна мне! Здаецца крыльлі вырасьлі!..

— Я сам радуся, гледзячы на цябе!.. але хутчэй хадзем!.. Каб не спазьніцца!..

Праходжыя прыбавілі кроку, і цераз хвіліну ў далі замерлі і гук іх крокаў і сьцішны шэпт.

— Тфу!—недаўмяваў Коля,—што гэта? Ці гэта людзі? „Яна“? Ці гэта голюцынацыі, зданьні якія? Што гэта?!

Прыўстаў і нейкі час пасядзеў.

— Не! не яна!—рашыў ён,—гэта са мною так зрабілася!!!

У Колі па сьпіне прабег мароз; урэшце яго ахапіў жах.

— Што рабіць? Куды дзецца?—давілі яго думкі,—уцякаць?

Па ўсім целе прабегла дрож. Нясьмела ўсхапіўся на дрыжачыя ногі, і падаўся наперад.

Думкі не асьмельваліся капашыцца ў яго галаве.

Нашоў на частакол.

— Ці не звар'яцеў я сёньня? дзе я хаджу?.. А? Вось—бяседка, а вось—клюб...

— Так... не пашло-б ты агнём!..

Нарэшце папаў на знаёмую вуліцу і паплёўся паволі дамоў.

Вецер сьціх. Хмары разагнала. З неба выглянулі сьветленькія зорачкі.

— Жыцьцё,—думаў пра сябе Коля,—няўжо я яшчэ буду жыць і жыць шчасьліва?—Усё можа быць, але *гэта*, бадай, ці здолею запамятаваць... божа... божа!..

Чорным вужам расьсякаў прасторы цягнік. Стагнала чыгунка. Рытмічна пялі калёсы вагонаў. Агнёвым памялом круціліся ў паветры іскры... зіхацелі, адляталі, гасьлі...

Каці ня спалася. У галаве віхрыліся думкі. У грудзёх палаў пажар. „Хутчэй-бы прыехаць!“

— Што? ты ня сьпіш, Каця? — скрозь сон запытаўся Валодзя; перавярнуўся на другі бок і зноў заснуў.

— Не, ня сьпіцца.

Прад сьвітаньнем заснула і Каця.

Прачнулася.

За вакном з салаткім заміраньнем пацягвалася раніца. Даль купалася ў раскошнай сіняве нябёс. Агнёва-залатое сонейка, нібы пятнаццацёхгадовая дзяўчынка, хвіліна ад хвіліны саромліва закрывалася ад цікаючага вока багатым залататканым адзеньнем з лёгкіх белых хмараў і пасьпешна вымывала твар і вочкі ў гладкіх, як люстра, рэчках і залівах.

Каця прачыніла вакно і высунула галаву на сьвежае паветра. Было так лёгка, прыемна і вольна дыхаць!

Ёй здавалася, што яе грудзі разрастаюцца бязьмежна, момант ад моманту ўсё больш і больш грузнеюць і мацнеюць мускулы ўва ўсім целе.

— Эх, як прыемна жыць на сьвеце! — радасна думала яна, — цяпер толькі-б у школу папасці, а там: на колькі хопіць сіл працаваць, вучыцца і працаваць!.. Што дом: бацька й матка? што Коля? — гэта — мінуўшына!

— А будучына там, недзе ўперадзе: у змаганьні, у працы!..

Прачнуўся Валодзя.

— Ну, што? ня сумуеш?—было яго першым запытаньнем.

На гэта Каця расьсьмяялася самым непад-робным заразьліва-вясёлым сьмехам.

— А ты ня сумуеш?—запыталася яна ў яго якраз у той момант, калі ён, толькі-што пасьля сну, праціраў вочы.

— Не, ня сумую,—адказаў ён, і яны абое расьсьмяяліся да нясутрыму. Вясёлы, жыцьця-радасны настрой ужо не пакідаў іх праз усю дарогу.

К сёмай гадзіне прыехалі ў гор. М...

Да Веры прышлі раней, чым тая пасьпе-ла пайсьці на службу.

— Ого?! Сёньня, значыць, маю шчасьце мець гасьцей?—так спаткала Вера Валодзю з Кацяй,—вельмі рада!

— Ня радуйся наперад,—напалову жартаў-ліва адпёр Валодзя.

— Чаго-ж?

— Папершае, маеш права нас заарышта-ваць, бо мы ўцекачы...

— Як-та?

— Зусім папросту: сабраліся ноччу і бяз ве-дама належных улад, г. зн. бацькоў, прые-халі сюды...

— Жартуеш?

— Да не!.. — урэшце сур'ёзна адказаў Ва-лодзя.

Вера зацікавілася.

— Дык хто-ж з вас большы вінавайца?

— Той, хто ўцёк,—адказаў Валодзя.

— Гэта я,—напасьледак сама прызналась
Каця.

— Бач, яе хацелі там з адным кулачком
скруціць; ну, а яна — комсамолка; яшчэ хоча
вучыцца...

— Добра зрабіла! Маладзец!—шчыра пах-
валіла Кацю Вера.

— Пакуль і гэтага досыць!—хітравата зноў
зажартаваў Валодзя.

— Ну, ты, Валодзя, гавары проста... ве-
даеш... бяз гэтых... у якім становішчы Каця?..

— Становішча зусім яснае: дакуманты мае.
Трэба „прыстроіць“ у П. Ш. Там дадуць сты-
пэндую; будзе жыць. Невядома толькі калі
пачнецца там прыём?

— Прыём сёння з дзесятай гадзіны рані-
цы... Я—член прыёмнай комісіі...

— Вязе нам, Каця!.. бачыш ты!—узрада-
ваўся Валодзя.

Узрадавалася й Каця.

— Значыць, садзіся Кацярына, пішы заяву
і марш!..—весела закончыла Вера, — а цяпер
прашу ка мне на чай. Ты, Каця, покуль што
пажыві ў мяне, калі вы не жартуеце?

— Да ты хочаш, каб мы табе пабажыліся?!
Не падвядзеш!—жартаваў усё Валодзя.

Папілі чаю.

— Ну, рыхтуйся, Каця, — зьвярнула да

госьці Вера,—трэба нам раней туды пайсьці; з некаторымі крышку перагаварыцца, каб прынялі заяву.

Цераз поўгадзіны разышліся: Валодзя па сваіх справах пашоў кудысьці, а Вера з Кацяй пашлі ў П. Ш. Пасьпелі туды свае-часова. Заяву Каці прынялі. Як толькі трохі сабраліся паступаючыя, зараз-жа пачалася прыёмная паверка ведаў. Кацю вызвалі ў ліку апошніх.

Як толькі Каця вышла з кватэры Веры, яе ахапіла нейкая нібы боязьнь.

Увесь час, пакуль правяралі другіх, яна ўсё адчувала сябе ня зусім лоўка.

— Што цяпер дома робіцца?! — зьнячэўку заўладала ёй на хвіліну гэта думка, але яна яе зараз-жа пастаралася адагнаць,—усё роўна! хоць што-б там ні было!..

Далей прабавала прыпамінаць з таго, што раней вучыла ў сямігодцы і што цяпер пыталі пры правярцы...

— Скора мяне пазавуць,—думала яна сама пра сябе, сочачы за тым, каго вызывалі,—трэба...

— Т. Бельская!—пазвалі Кацю, абарваўшы яе на палове думкі.

Спакойна, нават бадзёра ўстала, падышла к століку, села.

Далі тры запытаньні. Што ведала, адказала.

— Досыць.

— Няўжо так мала?—толькі здзівілася Каця. Пашла на сваё месца. Крыху захвалывался. Хвілін цераз пяць пашла на кватэру Веры.

Хутка прышоў Валодзя.

— Можна паздравіць?—запытаўся ён у яе, падаючы ёй руку.

— Не, пачакай,—адмовілася ад паздраўленья Каця.

— А што?.. Яшчэ хіба невядома?.. Ці мо‘ праваліла?..

— Невядома. Нешта зусім мала пыталіся.

— Ну, ня можа быць... Тагды Веру возьмем у абарот...

— Чорт з ім!.. баяцца нечага!

— Ды прымуць! чаго там!..

Валодзя знашоў дзесь у кутку шашкі. Селі гуляць...

— Ну-с!.. Што думаць!—гарачыўся Валодзя.

— А на, табе!..

— Фю-фю-фю... едзем так...

— А во... табе!..

— Фю-фю-фю... едзем так...

— А во... раз, два, тры...

— Тфу! ах, што-б табе... на...

— Фук!..

— Што за халера?! А?! Давай нанова!..

— Не, выбачай; калі гуляць, дык да канца, не-не!..

— Ну, давай да канца,—згадзіўся, чырванеючы, Валодзя,—на, бі.

— Так-с... Хаджу сюды...

— Хаджу сюды... так.

— Зьляцела... хадзі!..

— Куды-ж?

— Ха-ха-ха!.. Ну вось гэту яшчэ можаш сюды пахадзіць, а тыя дзьве селі... ха-ха-ха!

— Я ўжо даўно ня гуляў...—апраўдваўся Валодзя,—а давай яшчэ разок!

— Давай!

Гульня закіпела яшчэ больш азартна.

— Во! хоць з раз да й я пасаджу цябе!—крычаў ужо гадзінай пазьней Валодзя,—вось хіба папалася! А?!

— Паглядзім!..

Ня прыкмецілі як у пакой увашла Вера. Усьміхнулася.

— Ах, каб вас!.. Ну, паздраўляю, Каця!

— Няўжо праўда?—зьдзівілася і разам з гэтым узрадавалася Каця,—яны-ж у мяне так мала пыталіся?!

— Хоць мала, ды сур'ёзныя запытаньні былі... Ты добра прайшла.

— Цяпер можам сьвяткаваць паратунак Каці!.. ура!..—крычаў Валодзя, жартуючы і заліваючыся вясёлым сьмехам,—ура, ура...

Сьмяяліся і Каця з Верай.

— Кінь дурачыцца, Валодзя,—зьвярнулася ўрэшце да яго Вера,—а то, напішу жонцы!

— Ну, ну, папрабуй толькі, дык тагды з агнём у дзень ні аднаго пяра нідзе ня знойдзеш!

— А покуль што, Валодзя, шчыра дзякую за дапамогу; табе—таксама, Вера,—шчыра дзяквала Каця сваіх прыяцеляў,—бяз вас, дык я можа прапала-б дзе.

— Гэта не пасяброўску, не, не!—запротэставалі Вера з Володзем,—дапамагчы—абавязак кожнага камуністага!.. не... брат!

Было гадзіны чатыры па поўдні. У пакоі Веры стаяў вясёлы шум: гаспадыня трактавала гасьцей.

— Пасьля полудню, таварышы, прапаную схадзіць нам усім у кінематограф,—раіла Вера.

— Ня варта,—не згадзіўся Володзя,—лепш у тэатр: сёньня добрая рэч там ставіцца.

— А глупства: я была; ня варта йсьці, лепей у кінематограф.

— Так ня можна, Вера Міхалаўна,—вярнуў сваё Валодзя,—мы так ніколі ня прыдзем да згоды...

— Не бяда!

— Ну, добра... на сёньня ўступлю,—але ня ўсьпеў дагаварыць Валодзя і паклаў на стол лыжку.

У дзьверах вырасла фігура Бельскага (бацькі Каці). Высокі, плячысты, лысы, з пасівелай барадою.

У левай руцэ белая торбачка з хлебам, у правай—здаравенны кій. Цёмна-сівыя бровы сышліся разам.

Грозным успалёным поглядам уставіўся на дачку. Ніхто не парушаўся з месца. Усе былі заняты адным: чакалі, што будзе далей.

— Ступай дамоў!!—разразіўся ўрэшце стары грамовым голасамі стукнуў аб землю кіем.

Усе маўчалі. Вера ўстала з крэсла; на сваім крыху паварушыўся Валодзя. Каця сядзела нярухома і пільна ўглядалася ў бацьку... Пабялела.

— Ступай дамоў, брадзяга!—усё так-жа грозна паўтарыў бацька.

— Не па-йду!—уздрыгнуўшы ад злосьці ўсім целам адказала Каця.

— Як-та ня пойдзеш?!

— Вот!.. Я рада, што вырвалася ад вас!

— Ты кажаш: „вырвалась“?!—Не! ня вырвалася! Ты яшчэ ў маіх руках!

— Няпраўда! Вырвалася!

— Маўчаць!!—няпрытомна раўнуў стары Бельскі і кінуўся на дачку.

Валодзя схапіў яго ззаду за рукі. Стары хвілін некалькі, да апошніх сіл, змагаўся. Цяжка, хрыпла засопся... Нарэшце Валодзя пасадзіў яго на крэсла. Стары скрыгатнуў зубамі, закрыўся рукою і горка-нэрвова расплакаўся.

— Эх, загубілі вы мяне!—гаварыў Бельскі скрозь сьлёзы,—пашкадуй ты Кацю,—звярнуўся ён раптам да Валодзі,—ёй толькі яшчэ сямнаццаць год, дзіцё!

— Што ты, бацька?.. Мы яе аддалі ў школу!

— Ты яе хочаш узяць сабе, няпраўда?

— Да я ўжо жанаты!.. Што ты?.. На, паглядзі ў мае дакуманты!..

Стары паглядзеў.

Выпіў халоднае вады. Задумаўся. Каця ад перапалоху крыху прыбадрылася.

— Маніце вы ўсё!—зноў занепакоіўся і занэрваваўся Бельскі.—Зьбірайся дамоў!! Колькі раз табе казаць?!—ускінуўся ёй зноў на Кацю.

— Я вам ужо казала, што *не пайду!*

— Пойдзеш!

— Не!

— Пойдзеш!

— Не пайду!!

— Праваліся ты скрозь зямлю!!—Ускрыкнуў нарэшце стары, усьхапіўся з крэсла і пашоў за дзьверы,—кроў Колі хай падзе на тваю галаву!

Пашоў.

Старанна палыхкваючы, хутка калясаваў цягнік у Б.

У адным з вагонаў, апусьціўшы на грудзі сіваю галаву, ехаў стары Бельскі.

— Бач, што сказала: „Рада, што вырвалася ад цябе“,—думаў стары,—мо‘ я й кепска зрабіў, што пракляў... Трэба было папрасіць, каб хоць на коляды прыехала дамоў на дзён колькі... Бедны Коля... трэба было папасыці так... але выжыве... У плячо папаў...

Закляваў носам. У вочох Каця... Але-ж трэба было ёй „вырвацца“! Напішу ліст...

З Ы М Е С Т.

1. Адам Залес	3
2. Вырвалася	37
-

200904

~~336051~~

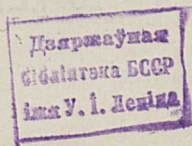
КНІЖНІЦА „МАЛАДНЯК“

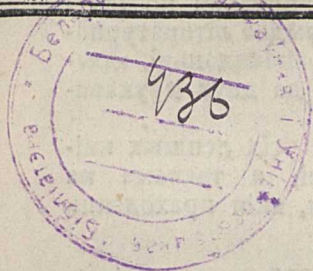
ЦБ Усебеларускага Аб'яднання поэтаў і пісьменьнікаў „Маладняк“ выдае літаратурна-мастацкія зборнікі (вершы, апавяданьні, крытыка) разьмерам ад аднаго да двух друкаваных аркушоў.

Зборнікі прадаюцца ўва ўсіх лепшых кнігарнях і кіосках Беларусі, а таксама на галоўных станцыях чыгунак, якія праходзяць праз БССР.

У траўні месяцы 1925 г. вышлі:

1. Міхась Чарот—Выбраныя вершы.
 2. Ул. Дубоўка—Там, дзе кіпарысы (*поэма*)
 3. Кузьма Чорны—Аповяданьні.
 4. Адам Бабарэка—Аповяданьні.
 5. Язэп Пушча—Раніца рыкае (*вершы*).
 6. Крапіва—Асьцё (*сатыры*).
 7. Маладняк — Янку Купалу (юбілейны зборнік).
 9. М. Зарэцкі—Пела вясна (*апавяданьні*).
 10. А. Якімовіч—вершы.
- З паловы Кастрычніка здаецца ў друк II сэрыя кніжніцы „Маладняк“.

30 коп

~~Цена 20~~ кап.